

**ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ВІДТВОРЕННІ
РОМАНУ ТЕРРІ ПРАТЧЕТТА «ВІДЬМИ ЗА КОРДОНОМ»****TRANSLATOR'S TRANSFORMATIONS IN THE REPRODUCTION
OF TERRY PRATCHETT'S NOVEL "WITCHES ABROAD"****Назарчук Р.З.,***orcid.org/0000-0002-0482-2883**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики**Національного університету «Львівська політехніка»***Муха С.А.,***orcid.org/0009-0002-8698-8269**студентка II курсу магістратури**Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій
Національного університету «Львівська політехніка»*

Запропоновану статтю присвячено аналізу трансформацій, використаних автором українського перекладу роману Террі Пратчетта у жанрі фентезі «Відьми за кордоном». Зокрема, увагу зосереджено на окресленні лексико-семантичних трансформацій, що виділяють разом із лексико-граматичними, граматичним та стилістичними. Засвідчено особливості використання перекладачем певних типів лексико-семантичних трансформацій. Протлумачено поняття «переклад» як шлях поєднання двох різних культур і мовних традицій. Зазначено складність відтворення тексту через спрямованість оригінального твору на певну, досить обмежену аудиторію. Узагальнено комплекс теоретичних питань, пов'язаних із вимогами й підходами до перекладу, зокрема окреслено одомашнення й очуження як основні стратегії, та тлумаченням поняття трансформацій з погляду перекладацької діяльності. Трансформації визначено як міжмовні перетворення, перебудови вихідного тексту чи заміни його елементів з метою досягнення перекладацької адекватності та еквівалентності у тексті перекладу. Подано класифікацію лексико-семантичних трансформацій, серед яких виокремлено конкретизацію, узагальнення, диференціацію та модуляцію. За допомогою зіставного аналізу фрагментів оригінального тексту та перекладу проаналізовано 91 лексико-семантичну трансформацію. Виявлено значне переважання модуляції як різновиду перекладацьких трансформацій і способу передачі культурних особливостей тексту оригіналу. Враховано чинник особистості автора перекладу у виборі тих чи інших перекладацьких прийомів. У статті подано зразки фрагментів оригінального тексту та перекладу й описано знайдені відмінності шляхом порівняння словникових дефініцій. Виявлено тенденцію перекладача замінювати культурні особливості та реалії на ті, що притаманні культурі мови перекладу, з метою передати дух та викликати подібну реакцію, як й оригінальний твір. Окреслено перспективи дослідження, зокрема в галузях класичного перекладу та комп'ютерної лінгвістики.

Ключові слова: перекладацькі трансформації, лексико-семантичні трансформації, узагальнення, конкретизація, диференціація, модуляція.

The proposed article is dedicated to the analysis of the transformations used by the author of the Ukrainian translation of the fantasy novel «Witches Abroad» by Terry Pratchett. In particular, the attention is focused on the definition of lexical-semantic transformations, which are distinguished along with lexical-grammatical, grammatical, and stylistic ones. The peculiarities of using certain types of lexical-semantic transformations by a translator are shown. The concept of «translation» is defined as a way of combining two different cultures and language traditions. The difficulty of reproducing the text due to the focus of the original work on a specific, rather limited audience is noted. The article outlines a set of theoretical questions related to the requirements and approaches to translation, in particular, the domesticating method and the foreignising method as the main strategies, and the interpretation of the concept of transformation from the point of view of translation activity. Transformations are defined as interlingual changes, restructuring of the source text or replacement of its elements in order to achieve translation adequacy and equivalence in the target text. The classification of lexical-semantic transformations, including specified specification, generalisation, differentiation and modulation, is presented. By means of a comparative analysis of fragments of the original text and the translation, 91 lexical-semantic transformations are analysed. A significant predominance of modulation as a type of translator's transformation and a way of conveying the cultural features of the original text is revealed. The factor of the author's personality in the choice of specific translation techniques is taken into account. The article presents samples of fragments of the original text and translation, and the differences found are described by comparing dictionary definitions. The tendency of the translator to replace cultural features and realities with those inherent in the target language's culture to convey the spirit and evoke a similar reaction as the original work is detected. The article outlines prospects for research, in particular in the fields of classical translation and computational linguistics.

Key words: translator's transformations, lexical-semantic transformations, generalisation, specification, differentiation, modulation.

Постановка проблеми. Переклад як інструмент міжмовної комунікації часто вимагає адаптації змісту, стилю та культурних аспектів оригіналу, що робить необхідним застосування перекладацьких трансформацій. Вибір стратегій і технік перекладу безпосередньо впливає на кінцеве звучання твору, визначаючи сприйняття тексту та забезпечуючи його розуміння, а також сприяє або, навпаки, ускладнює культурний діалог між мовами. Глобалізація та розвиток технологій у сфері машинного перекладу породжує нові виклики для дослідників. Отож аналіз механізмів трансформацій є актуальним не лише з погляду теоретичних напрацювань, але й з практичних потреб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тлумачення перекладацьких трансформацій як засобу досягнення еквівалентності тексту – поширений напрямок досліджень сучасної лінгвістики. Тривають дискусії про те, що можна назвати перекладом (Ю. Найда [1], П. Ньюмарк [2], Л. Венуті [3] та ін.), яка його мета (Р. Зорівчак [4]), яким вимогам повинен відповідати (Ю. Найда [1]), у яких ситуаціях можливий, які чинники варто враховувати (Дж. Кетфорд [5]), як систематизувати чи класифікувати переклад (П. Ньюмарк [2]), а також які методи використовувати для його здійснення (наприклад, Ф. Шляйєрмахер [6], Л. Венуті [3]). Українські дослідники (як-от, Р. Зорівчак [4], С. Засєкін [8] та ін.) опрацьовують проблему перекладу культурних особливостей, пропонують власні класифікації перекладацьких трансформацій (В. Бялик [7]), тлумачать роль перекладача у їхньому виборі (С. Засєкін [8]).

Постановка завдання. Переклад розширяє світосприйняття, запроваджуючи до нашої свідомості далеке й невідоме. Він об'єднує людство й дає змогу отримати досвід осіб, з якими нас розділяють сотні кілометрів або років. Проте завжди існує проблема еквівалентності, ускладнена необхідністю правильно транслювати культурні особливості, та передачі атмосфери тексту, що має за мету викликати в реципієнта тексту реакцію, схожу на ту, що він отримав би від оригіналу. Як пишуть дослідники, є два підходи до перекладу, які по-різному звертають увагу на стилі автора та особливостях читача. Вони вимагають внесення формальних або семантичних змін до вихідного тексту, намагаючись при цьому зберегти ідею, представлену в оригіналі.

Мета статті – на матеріалі роману Террі Пратчетта «Відьми за кордоном» у перекладі О. Михельсона дослідити типи лексико-семантичних трансформацій та простежити тенденції їхнього використання.

Виклад основного матеріалу. Як вважає Р. Зорівчак, переклад – це поєднання двох різних культур, мовних традицій та літературних засад, що є не лише насолодою, але й викликом для перекладача, який прагне отримати якісний продукт цього процесу [4, с. 41, 43]. Л. Венуті стверджує, що оригінальний текст, який взято до перекладу, завжди спрямований на певну, досить обмежену аудиторію, і це ускладнює процес перекладу [3, с. 18]. Аналізуючи якість перекладу, необхідно враховувати чотири вимоги, яким він повинен відповідати, а саме: 1) мати сенс; 2) мати природну і легку форму вираження; 3) передавати дух і манеру оригіналу; 4) викликати подібну реакцію [1, с. 148].

У перекладацькій стратегії існує два підходи, які відрізняються фокусом на стиль автора та на доступність твору для читача. Так, наприклад, Ф. Шляйєрмахер та згодом Л. Венуті у своїх працях розмірковують над наближенням оригіналу до культури читача та заміни культурних відмінностей вихідного тексту на ті, що притаманні культурі мови перекладу, або ж збереженням особливостей іноземного тексту, що дає читачу можливість ознайомитись з культурою автора та своєрідністю його стилю [6, с. 49]. Л. Венуті називає ці підходи одомашненням (a domesticating method) та очуженням (a foreignising method) [3, с. 18–19]. Метою перекладу стає передача унікального стилю автора засобами конкретної мови перекладу, а не збереження характеристик мови оригіналу [4, с. 158]. Окрім цього, С. Засєкін слушно зауважує, що потрібно також враховувати чинник особистості автора перекладу. Різне емоційне ставлення перекладачів до подій та героїв, описаних у творах, призводить до появи різних типів трансформацій [8, с. 70]. Т. Журавель та Н. Хайдарі трансформаціями називають «міжмовні перетворення, перебудови вихідного тексту або заміни його елементів задля досягнення перекладацької адекватності та еквівалентності» [9, с. 148].

Поєднуючи типи трансформацій, що їх розглядають різні дослідники, В. Бялик виокремлює лексико-граматичні, граматичні, стилістичні трансформації, а також лексичні, поділяючи їх на формальні та лексико-семантичні. У цій статті зосереджуємо увагу на лексико-семантичних трансформаціях. До них дослідники зараховують такі стратегії: конкретизацію, узагальнення, диференціацію та модуляцію [7, с. 105]. Конкретизацію значення тлумачать як процес використання слова вузької семантики (гіпоніма) для заміни слова ширшої семантики (гіпероніма) [7, с. 106]. Наприклад, в оригіналі тексту вжито «bread», а у перекладі зустрічаємо лексему «паля-

ниця»: «*It concentrated people's minds on what other things might be on this house, and reminded them about any fresh cakes, newly-baked bread ... [10, с. 89]. – Вона давала людям зрозуміти, що гостя могла ж побажати їхньому дому й чогось іншого, а також нагадувала про смачненькі тістечка, свіжоспечені паляниці, ... [11, с. 87]».*

Наступний фрагмент тексту також ілюструє прийом конкретизації: «*The dwarf scratched its head [10, с. 193]. – Гном пошкріб потилицю [11, с. 184]».*

Перекладач використовує лексему «потилиця», що відповідає англійському «back of the head» або «occiput» [12] і означає «the back part of the head or skull» [13], водночас у тексті оригіналу є слово «head» – «the upper or anterior division of the animal body that contains the brain, the chief sense organs, and the mouth» [14].

М. Бейкер пропонує використовувати гіперонім замість гіпоніма у випадку семантичної нееквівалентності, якщо мова перекладу не містить необхідного елемента, й називає це стратегією узагальнення [15, с. 79]. Наведімо зразок: «*Since everyone locally was making quite a good living out of this, what with the sale of guide books, traps of bear caves, ornamental cuckoo-clocks with bears on them, ... [10, с. 12]. – Позаяк тутешнє населення мало неабиякий зиск з усього цього – тобто з продажу путівників, мап лисячих стежок, вигадливо оздоблених лисячими фігурками настінних годинників, ... [11, с. 11]».*

Поняття «cuckoo-clock» означає «a clock with a door from which a toy cuckoo comes out and makes noises like a cuckoo every hour or half hour» [13]. З цієї точки зору, «cuckoo-clock» є конкретнішим, ніж його контекстуальний еквівалент «настінний годинник», який може бути як з іграшковою пташкою, так і без неї. Також перекладач використовує узагальнення, вживши дієслово «говорити», тоді як в оригіналі є «gabble», що означає «talking fast or foolishly» або «saying something with incoherent rapidity» [14]: «*Foreign's where they gabble at you in heathen lingo and... [10, с. 30]. – Загордон – це коли всі говорять не по-нашому [11, с. 29]».*

Особливість диференціації значення як лексичної трансформації полягає у «виборі відповідного слова з низки різних словникових значень» полісемічної одиниці [7, с. 107]. Наприклад: «*But the trouble was that ignorance became more interesting, especially big fascinating ignorance about huge and important things like matter and creation, [...] partly because it was a lot easier to be an expert on chaos, but mostly because it made really good patterns that you could put on a t-shirt [10, с. 7–8]. – Однак проблема полягала в тому, що невігластво роби-*

лося дедалі привабливішим, і особливо це стосувалося неймовірного як за привабливістю, так і за масштабами невігластва у таких великих і значних питаннях, як **матерія** чи створіння. ... Почасті так траплялося через те, що експертом із хаосу бути неважко, але головне – тому, що хаос утворює такі дійсно гарні **візерунки**, які потім мають чудовий вигляд на футболках [11, с. 5]».

По-перше, слово «matter» має багато словникових еквівалентів, серед яких 1) речовина, матеріал; 2) матерія [16]. По-друге, лексемі «pattern» можна перекласти українською мовою як зразок; модель; схема, діаграма; візерунок [16]. Диференціацію використано за перекладу слова «**vain**»: «*And vain? Really vain! [10, с. 256] – Така самозакохана, це страшно!*». Окрім «самозакоханий», прикметник «**vain**» має значення марний; порожній; поверхневий [16].

Як стверджують Ж.-П. Віне та Ж. Дарбельне, «модуляція – це варіація форми повідомлення, отримана шляхом зміни точки зору» [17, с. 36]. Л. Келлі вважає, що в такому випадку змінюється мовний знак, тоді як поняттєвий зміст залишається незмінним, і це можливо досягти завдяки появі метафори, метонімії чи синекдохи. [18, с. 133]. П. Фосетт стверджує, що модуляція може відбуватися між такими поняттями, як абстрактне і конкретне, фрагмент і ціле, або вона може змінювати погляд [19, с. 37]. Подамо зразки модуляції: «*Local people called it the Bear Mountain. This was because it was a bare mountain, not because it had a lot of bears on it. [...] people often strode into the nearest village with heavy duty crossbows, traps and nets and called haughtily for native guides to lead them to the bears [10, с. 12]. – Місцеві називали її Лис-горою. Причина була в тому, що гора була абсолютно лисою, а не в тому, що її схили кишіли лисицями. [...] до навколишніх сіл постійно з'являлися прибульці з арбалетами, капканами та сітками і зверхньо вимагали провідників для полювання на лисиць [11, с. 10]».*

По-перше, населений пункт Bear Mountain перекладено як «Лиса гора». Лексеми «Bear» і «bare» схожі за написанням і вимовою, отож перекладач використовує українські слова «лис» і «лисий», щоб зберегти гру слів, присутню в оригінальному тексті. По-друге, оригінальному поняттю «reople» відповідає українське «прибульці». По-третє, дієслово «stride», що означає «широко крокувати» [16], перекладено словом «з'являтися». По-четверте, частина «called haughtily for native guides to lead them to the bears» замінена на «зверхньо вимагали провідників для полювання на лисиць», де перекладач, розуміючи причинно-

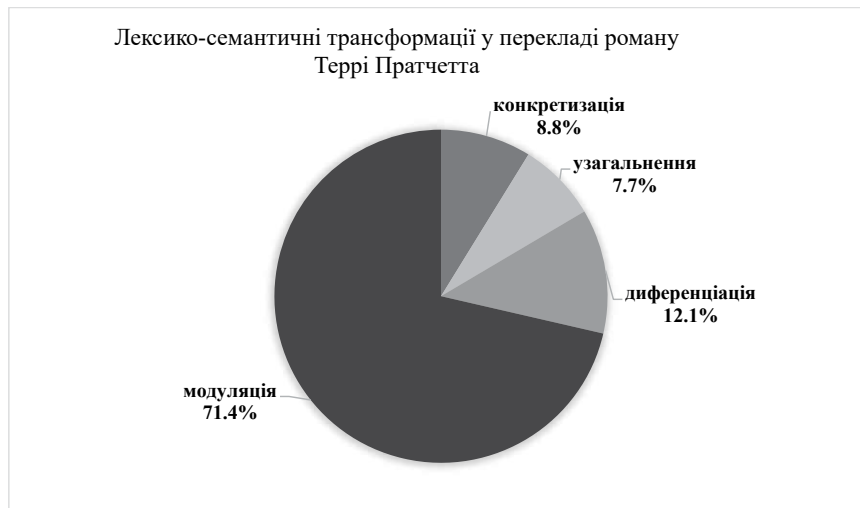

Рис. 1. Лексико-семантичні трансформації у перекладі роману Террі Пратчетта

наслідковий зв'язок, робить висновок про те, що ці люди збираються полювати на тварин.

Наступний фрагмент «*No one ran up them wearing **dirndls** and singing. They were not nice mountains [10, с. 58–59]. – Ніхто не гуляв полинами у **червоно-чорних вишиванках**, співаючи пісень. Це були не дуже люб'язні гори [11, с. 57]*» ілюструє, як слово «*dirndls*» має «червоно-чорні вишиванки» як контекстуальний еквівалент. *Dirndl* – це жіноча сукня з пишною спідницею та приталеним ліфом, що походить від тирольського селянського одягу [13]. Реалію, незрозумілу для українськомовного читача, замінено на елемент українського національного одягу.

У фрагменті «*You think you're listenin' to a nice song about...about cuckoos and **fiddlers** and nightingales and whatnot, and then it turns out to be about...about something else entirely,*» she added darkly [10, с. 78] – *Думаєш, що слухаєш приємну пісеньку про... соловейка, і зозулю, і **вечорниці**, і все таке – а потім виявляється, що вона про... про зовсім-зовсім інше, – похмуро закінчила вона [11, с. 76]*» одиницю «*fiddlers*» перекладено як «вечорниці». Відповідно до словника [16], «*fiddler*» має декілька значень: 1) скрипаль; 2) шахрай, крутій; 3) нероба. Отож «вечорниці» – це не словниковий, а контекстуальний еквівалент.

Ідіоматичний вираз «**hair of the dog**», використаний в репліці «*Have a **hair of the dog**, Mr. Travis? – Ну що, ще одну, **на коня**, пане Тревіс?*», має значення «an alcoholic drink that is taken by someone to feel better after having drunk too much at an earlier time» [14]. Його значення відрізняється від української фрази «пити на коня», що

знаменує вживання невеликої кількості алкоголю для безпечної або щасливої дороги [20].

Подальший аналіз 28 фрагментів текстів оригіналу та перекладу роману Террі Пратчетта «Відьми за кордоном» дозволив виявити 91 лексико-семантичну трансформацію, серед яких найпоширенішою є модуляція (65 випадків). Зафіксовано також 11 випадків використання диференціації, 8 – конкретизації та 7 – узагальнень (Рис. 1).

Висновки та перспективи. Отже, перекладацькі трансформації використовують для адаптації тексту оригіналу в цільовій мові з урахуванням семантичних, граматичних, стилістичних, контекстних і, щонайважливіше, культурних особливостей. Трансформації допомагають перекладачеві забезпечити точність, зрозумілість і природність перекладу; вибір відповідних трансформацій залежить насамперед від контексту й реципієнтної аудиторії. Найпоширенішим типом лексико-семантичних трансформацій, виявлених у результаті зіставлення текстів оригіналу та перекладу роману Террі Пратчетта «Відьми за кордоном» (перекладач О. Михельсон), визначено модуляцію (71,4%), значно менше репрезентовано диференціацію (12,1%), конкретизацію (8,8%) та узагальнення (7,7%), що доводить прагнення автора перекладу передати першочергово атмосферу оригінального твору.

Дослідження перекладацьких трансформацій не лише допомагає виявити дієві стратегії адаптації культурних реалій, що можуть суттєво вплинути на сприйняття і розуміння перекладу, а також забезпечує розвиток нових технологій, зокрема у сфері опрацювання природної мови (машинного перекладу).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Nida E. Principles of correspondence. *The Translation Studies Reader* / ed. by L. Venuti. London : Routledge, 2012. P. 141–155.
2. Newmark P. A Textbook of Translation. New York : Prentice-Hall International, 1988. 402 p.
3. Venuti L. The Translator's Invisibility: A History of Translation. London : Routledge, 1995. 353 p.
4. Зорівчак Р. Реалія і переклад: на матеріалі англomовних перекладів української прози : монографія. Львів : Вид-во ЛДУ, 1989. 216 с.
5. Catford J.C. A Linguistic Theory of Translation. London : Oxford University Press, 1965. 103 p.
6. Schleiermacher F. On the different methods of translating. *The Translation Studies Reader* / ed. by L. Venuti. London : Routledge, 2012. P. 43–63.
7. Бялик В. Д. Основи теорії перекладу : навч. посіб. Чернівці, 2016. 375 с.
8. Засєкін С. Психолінгвістичні універсалії перекладу художнього тексту : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. 2012. 264 с.
9. Журавель Т.В., Хайдарі Н.І. Поняття перекладацьких трансформацій та проблема їх класифікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія*. 2015. № 19. Т. 2. С. 148–150.
10. Pratchett T. *Witches Abroad*. New York : HarperCollins e-books, 2009. 305 p.
11. Пратчетт Т. Відьми за кордоном / пер. з англ. О. Михельсона. Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. 368 с.
12. Новий українсько-англійський словник / Гороть Є.І., Гончарук С.В., Малімон Л.К., Рогач О.О. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 700 с.
13. Collins English Dictionary : website. URL: <https://www.collinsdictionary.com> (Last accessed: 29.07.2024).
14. Merriam-Webster Dictionary : website. URL: <https://www.merriam-webster.com> (Last accessed: 29.07.2024).
15. Baker M. In *Other Words*. London : Routledge, 1992. 301 p.
16. Великий англо-український словник / Гороть Є.І., Коцюк Л.М., Малімон Л.К., Павлюк А.Б. Вінниця : Нова книга ; Харків : Ранок, 2011. 1700 с.
17. Vinay J.P., Darbelnet J. *Comparative Stylistics of French and English: a Methodology for Translation*. Amsterdam and Philadelphia : John Benjamins, 1995. 353 p.
18. Kelly L. *The True Interpreter. A History of Translation Theory and Practice in the West*. Oxford : Basil Blackwell, 1979. 282 p.
19. Fawcett P.D. *Translation and Language: Linguistic Theories Explained*. Manchester : St. Jerome Publishing, 1997. 162 p.
20. Фразеологія. Горох : веб-сайт. URL: <https://goroh.pp.ua> (дата звернення: 29.07.2024).